

Katarzyna Wojan, *Z dziejów leksykografii polsko-rosyjskiej. Tom I: Słowniki lingwistyczne (Bibliografia za lata 1700–2015)*, Gdańsk 2016, ss. 386

Praca Katarzyny Wojan pt. „Z dziejów leksykografii polsko-rosyjskiej. Tom I: Słowniki lingwistyczne (bibliografia za lata 1700–2015)” jest kompendium omawiającym szeroko rozumianą polską leksykografię zawierającą komponent rosyjski. Obejmuje ona około 2000 samodzielnych dzieł leksykograficznych oraz innych zbiorów leksyki (np. rozmówki, słowniczki do podręczników). Łącznie przedstawiono w niej ponad 4000 publikacji.

Monografia ta nawiązuje do wcześniejszych prac przedstawiających dzieła leksykograficzne, w których język polski był zestawiany z innymi językami. Najobszerniejszą pracą tego typu jest „Index lexicorum poloniae. Bibliografia słowników polskich” Piotra Grzegorzczaka (1967), w której zestawione są wszystkie znane do lat 60. słowniki jedno-, dwu- i wielojęzyczne oraz specjalistyczne, w których pojawia się język polski. Na podstawie tego opracowania Włodzimierz Gruszczyński przedstawił pracę „Nie tylko łacina, czyli o językach zestawianych z polszczyzną w słownikach z XVI, XVII i XVIII wieku” (2011), w której zestawiał dzieła leksykograficzne tworzone od XVI do XVIII w. z podziałem na grupy językowe. Sama autorka określa się kontynuatorką prac prof. Jana Wawrzyńczyka (por. Wojan 2016: 56).

Prace opisujące historię dzieł leksykograficznych, w których język polski zestawiany był z konkretnym językiem, tworzyli m.in. Gruszczyński (1993, 2012) — słowniki polsko-szwedzkie i szwedzko-polskie, Marcin Jakubczyk (2016) — zestawienie słowników francusko-polskich z XVIII w., Mirosława Podhajcka (2016) — słowniki polsko-angielskie i angielsko-polskie z okresu od 1788 do 1947. Są to monografie, w których dość szczegółowo opisane są poszczególne opracowania leksykograficzne — nie mają one charakteru bibliografii.

Monografia Wojan składa się z dwóch części. Pierwsza, teoretyczna, porusza różne zagadnienia związane z historią leksykografii polsko-rosyjskiej. Rozdział pierwszy „Z dziejów leksykografii polsko-rosyjskiej” zawiera następujące podrozdziały: „Kilka słów wstępu”, „Wpływy polskich dzieł słownikarskich na ruskie i rosyjskie” — opisujący polskie słowniki od XVII w. jako źródła dla leksykografów wschodniosłowiańskich, „Początki słownikarstwa z językiem rosyjskim” — życie i działalność Eliasza Kopijewicza (Kopijewskiego), „Język polski w relacji z rosyjskim” — twórczość leksykograficzna Cyriaka Kondratowicza ze szczególnym uwzględnieniem pierwszego drukowanego słownika polsko-rosyjskiego, „Początki nauczania języka rosyjskiego w polskiej szkole i pierwsze polskie słowniki z komponentem rosyjskim”, „Wiek XX — intensywny rozwój leksykografii”, „Wkład polskich uczonych do dorobku światowego słownikarstwa z językiem rosyjskim w tle” — przedstawiający sylwetki Polaków tworzących słowniki poza granicami kraju.

Kolejne cztery rozdziały: „Układ i zawartość bibliografii słownikarstwa polsko-rosyjskiego”, „Zasady ekscerpcji i rejestracji materiału faktograficznego”, „Literatura przedmiotu” oraz „Materiały źródłowe” są metodologicznym wprowadzeniem do drugiej — bibliograficznej części monografii.

Druga część opracowania podzielona jest na trzy rozdziały. Pierwszy: „Słowniki językowe ogólne” zawiera zestawienie słowników ogólnych, korpusowych, definicyjnych i wyrazów obcych oraz słowniki poprawnościowe. Kolejny rozdział „Słowniki językowe wyspecjalizowane” przedstawia spis z różnych dziedzin językoznawstwa: słowniki gramatyczne, relacji semantycznych, interferencji językowej, odmian językowych, środków stylistycznych, historyczne, etymologiczne, inwersyjne, frazeologiczne i paremiologiczne, idiolektów, onomastyczne, skrótów i skrótowców, frekwencyjne, a także słowniki języka polskiego (w tym polszczyzny północnokresowej oraz radzieckiej) oraz radzieckiego języka niemieckiego. Trzeci rozdział opisuje atlasy językowe.

Jakkolwiek monografia ta jest kompendium z zakresu szeroko pojętej leksykografii polsko-rosyjskiej, obejmuje ona ogromny materiał podsumowujący wieloletni trud badaczki. Autorka dotarła do imponującej liczby dzieł zawierających zbiory leksyki. Wiele z nich jest bardzo słabo znanych ze względu na niezwykle trudny do nich dostęp. Dzięki temu monografię tę można uznać za pozycję wnoszącą ogromny wkład w rozwój wiedzy na temat historii i współczesności leksykografii polsko-rosyjskiej. Nieliczne drobne niedociągnięcia zakłócające całościowy obraz tego ważnego skądinąd kompendium zasługują na chwilę refleksji.

Ze sławistycznego punktu widzenia mylące może być użycie pojęcia „prosta mowa” jako odmiana potoczna każdego języka (s. 22: „był uzdolnionym poliglotą władającym wieloma (potocznymi) językami, tj. «prostą mową»: polskim, rosyjskim, białoruskim, cerkiewnosłowiańskim, holenderskim, niemieckim, greckim i łaciną.”). Językoznawcy badający języki wschodniosłowiańskie spierają się, czy jest to odmiana czy synonim języka ruskiego (por. Getka 2012: 17 oraz 2013, Mozep 2002). Nie ulega jednak wątpliwości, że „prosta mowa” to język używany na terenach dzisiejszej Białorusi i Ukrainy (a także Litwy w okresie Wielkiego Księstwa Litewskiego), z którego wykształciły się języki narodowe. Należy również podkreślić, że określenie to dotyczy zarówno języka potocznego, jak i literackiego (Getka 2013: 46).

Drobnego komentarza wymaga też następujące stwierdzenie Wojan: „Do innych zasług Kopijewskiego należy udoskonalenie czcionki cyrylickiej wypracowanej nigdy przez Franciszka Skarynę (ok. 1490–1540), prekursora drukarstwa wschodniosłowiańskiego oraz piśmiennictwa białoruskiego” (s. 26). Skaryna jest rzeczywiście uznany za pierwszego twórcę posługującego się redakcją białoruską języka ruskiego. Jednak pierwszym drukarzem używającym czcionek cyrylickich w drukach cerkiewnosłowiańskich był Szwajpolt Fiol. Mimo że był on związany z Polską i założył swoją typografię w Krakowie, ukraińscy historycy uznają go za pierwszego ukraińskiego drukarza. Działalność swoją prowadził w latach 90. XV w., kiedy Skaryna był dzieckiem. Skaryna, najprawdopodobniej niezależnie od Fiola, jako pierwszy podjął się druku Biblii w języku ruskim (jak wcześniej wspomniano, w redakcji białoruskiej). Było to jednak ponad 20 lat po pierwszych drukach Fiola.

W opracowaniu Wojan znalazły się również słowniki cerkiewnosłowiańsko-polskie. Pominięty został Pambo Berynda, który w 1627 r. napisał swój słownik cerkiewno-

słowiańsko-ruski. Stało się tak być może dlatego, że był on ruskim (ukraińskim) leksykografem, a jego słownik bezpośrednio nie dotyczył ani języka polskiego, ani rosyjskiego¹. Warto jednak odnotować, że Berynda w swoich definicjach podawał również polskie ekwiwalenty. Co więcej, „prosta mowa” (język ruski) była wówczas bardzo zbliżona do języka polskiego, a zasadniczą różnicę stanowiła różnica alfabetów (cyrylica w przypadku „prostej mowy”). Dzieło Beryndy było również źródłem przy tworzeniu późniejszych słowników, w tym także polskich. Było na przykład podstawą do opracowania rękopiśmiennego „Dykcjonarza słowiańsko-polskiego” Mariana z Jaślik z 1641 r., „Leksykonu supraskiego” z 1722 r. oraz „Słownika słowiańsko-polskiego” Józefa Lewickiego z 1830 r. (o którym został napisany akapit w części teoretycznej monografii).

Słownik Lewickiego został zakwalifikowany przez Wojan jako typ rosyjsko-polskiego słownika historycznego (s. 39). Jest to błędna kwalifikacja, ponieważ wyrazy hasłowe w słowniku Lewickiego są cerkiewnosłowiańskie. Dla uściślenia można by je określić jako cerkiewnosłowiańskie z silnymi wpływami ruskimi (lub nawet wczesno-małowuskimi/ukraińskimi). Dlatego raczej nie powinno się go włączać do dzieł leksykograficznych z językiem rosyjskim².

Ogólnie słowniki cerkiewnosłowiańskie zostały potraktowane niekonsekwentnie. Niektóre zostały opisane w części teoretycznej, a nie wspomniane w części bibliograficznej — inne odwrotnie. W rozdziale „Wiek XX — intensywny rozwój leksykografii” wymieniono prace ks. Znosko (przypis na s. 63), natomiast nie został wspomniany ks. Stanisław Strach, który z nim współpracował. Największe dzieło ks. Aleksego Znosko zostało, po jego śmierci, dokończony i wydany przez ks. Stracha. Ten ostatni również jest autorem dwóch gramatyk zawierających dość obszerne słowniczki języka cerkiewnosłowiańskiego. Natomiast inny słownik tego języka, stworzony przez prof. Halinę Wątróbską³, został wymieniony tylko w części bibliograficznej („Słowniki języka staroruskiego”, s. 312). „Leksykon supraski” — pierwszy drukowany słownik cerkiewnosłowiańsko-polski z r. 1722, został wspomniany w podrozdziale „Wpływy polskich dzieł słownikarskich na ruskie i rosyjskie” (s. 17–18). „Słownik słowiańsko-polski” Józefa Lewickiego został przywołany w części teoretycznej oraz dwa razy w części bibliograficznej („Słowniki wyrazów obcych”, s. 266, oraz „Słowniki archaizmów i historyzmów”, s. 306).

Monografia Wojan to niezwykle bogata i dokładna bibliografia słowników polsko-rosyjskich. Porządkuje wiedzę na temat szeroko pojętej leksykografii polskiej z kom-

¹ Jest to słownik, w którym występują cerkiewnosłowiańskie wyrazy hasłowe (z silnymi wpływami wschodniosłowiańskimi), a ekwiwalenty podane są w języku ruskim, nazywanym również „prostą mową”.

² Sama K. Wojan w artykule „Leksykografia polska z językiem ukraińskim w opisie statystycznym. Z bibliografią za lata 1794–2016” zalicza słownik Lewickiego do leksykografii z językiem ukraińskim (por. Wojan 2017: 176).

³ „Słownik staro-cerkiewno-rusko-polski” Haliny Wątróbskiej jest zbiorem słownictwa cerkiewnosłowiańskiego z ksiąg cerkiewnych powstałych na ziemiach ruskich. Wyrazy hasłowe są więc w języku cerkiewnosłowiańskim z uwzględnieniem wpływów ruskich.

ponentem rosyjskim i ukazuje ogromny dorobek polskich słownikarzy w ciągu trzech wieków. Stanowi doskonale źródło wiedzy dla slawistów, językoznawców oraz leksykografów.

Maria Bugajska

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

Bibliografia

- Getka J., 2012, Prosta mowa końca XVIII wieku. Język „Nauk Parafialnych” (Poczajów 1794), Warszawa.
— 2013, Polonizmy w „prostej mowie” XVIII wieku, *Rozprawy Komisji Językoznawczej ŁTN LIX*, s. 45–59.
- Gruszczyński W., 2011, Nie tylko łacina, czyli o językach zestawianych z polszczyzną w słownikach z XVI, XVII i XVIII wieku, [w:] *Problemy leksykografii. Historia — metodologia — praktyka*, red. W. Gruszczyński, L. Polkowska, Kraków, s. 54–72.
- Grzegorzczak P., 1967, *Index lexicorum poloniae. Bibliografia słowników polskich*, Warszawa.
- Jakubczyk M., 2016, *Leksykografia polsko-francuska XVIII wieku w perspektywie metaleksykograficznej*, Kraków.
- Podhajecka M., 2016, *A history of Polish-English / English-Polish bilingual lexicography (1788–1947)*, Opole.
- Wątróbska H., 2010, *Słownik staro-cerkiewno-rusko - polski*, Kraków.
- Wojan K. 2017, Leksykografia polska z językiem ukraińskim w opisie statystycznym. Z bibliografią za lata 1794–2016, *Slavia Orientalis LXVI*, nr 1, s. 171–194.
- Мозер М. 2002, Что такое «простая мова»? *Studia Slavica Hungarica* 47/3–4, s. 221–260.